

¹ Фрищин О. А. Медіація як еволюція та альтернатива переговорного процесу у вирішенні приватноправових та комерційних спорів / О. А. Фрищин // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (5–6 травня 2017 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 353–356. – С. 354.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію» від 19.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

³ Кармаза О. О. Перспективи розвитку інституту медіації в Україні / О. О. Кармаза // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (5–6 травня 2017 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 93–96.

Резюме

Фурса С. Я., Фурса Є. І. Врегулювання спору за участі судді – новий зміст медіації.

Стаття присвячена аналізу новел проекту Цивільного процесуального кодексу – врегулювання спору з участі судді.

Ключові слова: цивільний процесуальний кодекс України, суд, спір, врегулювання, суддя, медіація.

Резюме

Фурса С. Я., Фурса Е. И. Урегулирование спора с участием судьи – новое содержание медиации.

Статья посвящена анализу новел проекта Гражданского процессуального кодекса – урегулирование спора с участием судьи.

Ключевые слова: гражданский процессуальный кодекс Украины, суд, спор, урегулирование, судья, медиация.

Summary

Fursa S., Fursa E. Settlement of disputes involving judges – new content mediation.

This article analyzes the project novels Civil Procedural Code of Ukraine – dispute settlement with participation of judges.

Key words: Civil Procedural Code of Ukraine, the court, dispute, settlement, judge, mediation.

УДК 347.1

В. К. АНТОШКІНА

Валерія Костянтинівна Антошкіна, кандидат юридичних наук, доцент ДВНЗ «Університет банківської справи»

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Реалізація права, тобто втілення правових приписів у життя, в поведінку людей, неможливе без з'ясування змісту юридичних норм, волі законодавця, що знаходиться в них. Цей процес виявлення волі в юридичній науці і практиці визначається поняттям «тлумачення права».

Тлумачення норм права – це діяльність зі з'ясування і роз'ясненню змісту, вкладеного в норму права правотворчим органом, для її правильного застосування, яке здійснюється різними суб'єктами тлумачення.

Дане питання розглядалося в працях таких вчених, як Л. С. Алексеев, С. І. Вільнянський, Я. С. Вольфовська, С. А. Голунський, А. І. Денисов, Б. В. Малишев, О. В. Москалюк, А. С. Піголкін, М. С. Строгович, Ю. Т. Ткаченко, А. С. Шляпошніков та ін. Проте досі вчені не дійшли згоди щодо структурного об'єктного та суб'єктного складу, тому дане питання не втрачає своєї актуальності.

Саме тому об'єктом дослідження даної статті будуть виступати питання суб'єктного складу при тлумаченні цивільно-правових норм.

З'ясування змісту нормативно-правових актів вимагає іноді значних зусиль від суб'єктів правозастосування, знання правової, літературної і спеціальної термінології, оскільки нормативно-правові акти викладені літературною мовою, в різних сферах суспільних відносин і знань.

Суб'єкт визначає предмет (матеріальні і нематеріальні блага, суспільні відносини та ін.), на який направляється його юридична діяльність, формуючи свої цілі. Активність суб'єкта полягає у вчиненні ним, у межах діючих прав, норм юридичних дій (бездіяльності), метою яких є отримання бажаного результату, і які зумовлюють юридичні наслідки. Водночас суб'єкт може використовувати допустимі правом предмети і явища, що допомагають забезпечити діяльність. У результаті цього у суб'єкта є особистий чи суспільний результат, який повинен задовольнити його потребу.

У процесі тлумачення норм цивільного права суб'єкт тлумачення аналізує, яке місце та або інша правова норма займає або займатиме в системі цивільно-правових норм, а також визначає, яка норма буде загальною, а яка – спеціальною, яка норма буде первинною, а яка – другорядною і т. п. Таким чином, з'ясувавши сенс нормативного припису суб'єкт тлумачення повинен враховувати ієрархічне розташування джерел цивільного права.

Тлумачення норм права проводиться всіма суб'єктами, які їх реалізують. Проте розрізняється юридичне значення результатів тлумачень залежно від того, хто тлумачить норми права. А тому важливим є питання класифікації видів тлумачення за його суб'єктами.

За цією підставою тлумачення розділяється на офіційне і неофіційне. Їх розмежування, на наш погляд, полягає в двох аспектах:

1. Статус суб'єктів: офіційне – компетентні органи та органи влади різного рівня, неофіційне – будь-який суб'єкт цивільно-правових відносин.

2. Юридичне значення результатів: офіційне – результати обов'язкові для всіх суб'єктів цивільного права, неофіційне – результати можуть використовуватися лише як рекомендації та не мають обов'язкового значення.

У цьому аспекті слід погодитися з І. Сабо, який пропонує види тлумачення розглядати в трьох розрізах: компетентність суб'єкта тлумачення, обов'язковість результатів тлумачення, цільові групи, для яких тлумачення обов'язкове¹.

Офіційне тлумачення необхідно відрізнити від офіціозного (роз'яснення поза діяльністю, пов'язаною з функціями державної влади і управління), яке є різновидом неофіційного тлумачення і не тягне юридичних наслідків².

Функція офіційного тлумачення закріплена за компетентними державними органами, і результати цього процесу обов'язкові для всіх суб'єктів права. В свою чергу, дане тлумачення підрозділяється на автентичне і легальне.

Такої думки дотримуються харківські цивілісти, вважаючи, що під автентичним тлумаченням слід розуміти обов'язкове тлумачення, яке виходить від органів влади, уповноважених законом давати роз'яснення в межах їх компетенції³.

Автентичним тлумаченням займається орган, що безпосередньо видав нормативний акт. Таким чином, якогось спеціального дозволу йому для діяльності щодо тлумачення власних актів не потрібно. Він здійснює це в силу своєї функціональної компетенції. Наприклад, Міністерство фінансів України може дати роз'яснення у вигляді інструкції або окремого листа щодо тлумачення окремих положень виданих раніше стандартів або наказів.

Дана практика склалася ще з радянських часів. Так, згідно зі ст. 49 Конституції СРСР Президія Верховної Ради СРСР дає тлумачення чинних законів СРСР, а за конституціями союзних республік таке право мають Президії Верховних Рад союзних республік щодо тлумачення законів союзних республік. Водночас тлумачення закону за допомогою нового закону взагалі не є тлумаченням, а новим законом, відмінність якого в тому, що оскільки він роз'яснює колишній, то за ним визнається зворотна дія, тобто він поширюється на усі відносини, що виникають під дією колишнього закону, в роз'яснення якого новий закон виданий.

Правотворчий орган дає автентичне тлумачення як у тексті самого акта (дефінітивної норми), так і в актах спеціальних. У першому випадку йдеться про примітки до певних статей Цивільного кодексу (наприклад, у прикінцевих та перехідних положеннях ЦКУ, в пп. 4–11 подано роз'яснення щодо застосування цивільних норм стосовно до строку набрання чинності кодексом).

До спеціальних актів можна віднести закони, які більш повно роз'яснюють текст Цивільного кодексу України. У даному випадку Верховна Рада України виступає єдиним видавцем як ЦКУ, так і законів, які його тлумачать.

Зі своєї сторони легальне тлумачення здійснюється органом, спеціально уповноваженим на те законом. Легальне тлумачення дається компетентним органом, який не є видавцем даної цивільно-правової норми. Право на тлумачення він отримує через спеціальні повноваження або окремі доручення вищестоящих органів.

Так, наприклад, згідно зі ст. 90 Цивільного кодексу України «юридична особа має своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму. Найменування юридичної особи вказується в її установчих документах і вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»⁴. Вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу затверджені спеціальним наказом Міністерства юстиції України⁵, яке згідно з п. 5 ст. 4 ЦКУ наділено правом видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини.

Крім того, «цивільні відносини можуть регулюватися актами Президента України у випадках, встановлених Конституцією України, актами цивільного законодавства, є також постанови Кабінету Міністрів України»⁶.

До цієї ж групи належать роз'яснення вищестоящих судових органів щодо застосування цивільно-правових норм. Суб'єктами даного виду тлумачення норм цивільного права виступають Верховний Суд України та Конституційний Суд України, які за результатами узагальнення судових рішень видають постанови Пленуму ВСУ з питань роз'яснення судової практики та рішення Конституційного Суду країни щодо тлумачення Конституції в частині тих норм, що регулюють сферу цивільно-правових відносин. Ці акти містять обов'язкові для судів тлумачення діючого законодавства.

З метою однакового та правильного застосування Цивільного процесуального кодексу України при розгляді справ в апеляційному порядку Пленум Верховного Суду України дає судам такі роз'яснення, як про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку⁷ або щодо окремих положень цивільного права⁸.

Щодо постанов Пленуму Верховного Суду, роз'яснень, листів Вищого Господарського Суду та інших «продуктів» узагальненої судової практики, то, на думку О. Р. Дашковської, їх не можна визнавати судовими прецедентами (і це справедливо з позицій класичного розуміння судового прецеденту)⁹. Але саме в таких

узагальненнях судової практики містяться нові за змістом правила поведінки чи тлумачаться норми закону, які надалі повинні враховувати суди у вирішенні конкретних справ. У 1998 р. Верховним Судом України вперше були опубліковані правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ, які прийшли на зміну постановам та роз'ясненням.

Так наприклад, предметом судового розгляду став спір за договором оренди, яким передбачалося, що заява про припинення або внесення змін до договору повинна бути подана за один місяць до моменту закінчення строку дії договору. Вирішуючи дану справу, суди першої та апеляційної інстанції виходили з того, що дана умова договору обмежує можливість реалізації права орендодавця протягом місяця після закінчення строку дії договору заявити про відсутність наміру продовжувати орендні відносини, а тому не може бути застосована. Вищий господарський суд України вказав на неправильність застосування судами попередніх інстанцій при такому підході норм матеріального права, а саме: ст. ст. 6, 627, 628 ЦК, ст. 179 ГК, та ухвалені у справі судові акти скасував¹⁰. У постанові касаційної інстанції зазначено, що встановлення у договорі інших умов, ніж ті, що визначені диспозитивними нормами, не породжують недійсність зобов'язань за цим договором, за умови, якщо вони прямо не суперечать чинному законодавству.

Конституційний Суд тлумачить окремі положення та сфери цивільно-правових відносин за зверненнями різних суб'єктів, як фізичних, так і юридичних осіб: наприклад тлумачення за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг»¹¹ та за конституційним зверненням громадянина Божка Валерія Віталійовича¹². Офіційне тлумачення Сімейного кодексу дано в Рішенні Конституційного Суду від 19 вересня 2012 р.¹³, Цивільно-процесуального кодексу, в ряді Рішень Конституційного Суду¹⁴.

Необґрунтовано офіційне тлумачення іноді називають легальним¹⁵, що підкреслює закріплене в законі повноваження органів давати обов'язкове за характером тлумачення.

Особливо виділяється тлумачення, що має міждержавне значення. Так, зокрема, міжнародні правила по тлумаченню торгових термінів «Інкотермс», видані Міжнародною торговою палатою, містять у собі інтерпретації різних юридичних положень, що використовуються учасниками міжнародної торгівлі.

Отже офіційне тлумачення полягає в роз'ясненні сенсу цивільно-правової норми спеціально уповноваженим суб'єктом, результати якого мають обов'язкове значення для осіб, що застосовують цивільне право. Воно має й інші властивості: особливий порядок проведення і форма (практично всі НПА мають письмову форму). Слід зазначити, що існують винятки щодо письмової форми – наприклад, роз'яснення прав і обов'язків під час судового розгляду цивільних справ. Проте ця процесуальна дія все ж фіксується у письмових документах (протокол засідання, розписка свідка і т.п.). Особливий порядок полягає в правороз'яснювальному процесі, в ході якого складається акт тлумачення.

Неофіційне тлумачення також реалізується різними суб'єктами, але слід зауважити, що результати його не мають юридичного, загального значення. Таке тлумачення підрозділяється на повсякденне (буденне), професійне і доктринальне.

Процес повсякденного тлумачення може здійснювати будь-який суб'єкт права. Точність його безпосередньо залежить від рівня правосвідомості суб'єкта. Причому слід враховувати, що від характеру такого «життєвого» тлумачення багато в чому залежить стан законності, оскільки є базовою підставою юридичної діяльності громадян, їх правомірної поведінки.

Процес професійного тлумачення правових норм здійснюється фахівцями-юристами. У даному випадку критерієм виділення цього виду тлумачення виступає не ступінь знання права, а безпосередня професійна діяльність. Такою діяльністю є, наприклад, тлумачення, що здійснюється прокурором або адвокатом в судовому процесі. Хоча його результати не обов'язкові для суду, однак сама необхідність діяльності цих учасників процесу закріплена нормативно. Ще одним прикладом професійного тлумачення можна назвати роз'яснення слідчим права потерпілому у кримінальній справі на подання цивільного позову.

Вченими-юристами, фахівцями в галузі права в монографіях, наукових коментарях, статтях здійснюється доктринальне тлумачення. Результати доктринального тлумачення публікуються в спеціалізованих збірниках, містять науково-практичні коментарі чинного законодавства у тій чи іншій галузі. Цими коментарями безпосередньо користуються практичні працівники. Найбільш яскравим прикладом даного виду тлумачення слід вважати науково-практичні коментарі до Цивільного кодексу України¹⁶, Цивільно-процесуального кодексу¹⁷ та Сімейного кодексу.

Неоднозначність багатьох положень Сімейного кодексу, наявність значної кількості новел, оціночних понять, неузгодженість з іншими нормативно-правовими актами викликало необхідність глибокого наукового аналізу його положень, що відбилося в активній роботі вчених і випуску близька десяти науково-практичних коментарів під редакцією таких вчених: З. В. Ромовської, Ю. С. Червоного, Є. О. Харитонова, І. В. Жилінкової, С. Я. Фурси, С. Б. Булеци та ін. І хоча роз'яснення сімейно-правових норм, що даються Конституційним судом, мають за своєю обов'язковістю вищу юридичну силу порівняно з тлумаченнями, які здійснюються іншими державними органами, посадовими особами, їх кількість щодо сімейного законодавства дуже незначна.

Також вчені дають тлумачення у фахових виданнях щодо різних статей ЦКУ, СКУ, ЦПКУ, як, наприклад, Д. Шадура¹⁸, або окремих питань, як, наприклад, О. Печений¹⁹.

За результатами проведеного дослідження найбільш правильною нам вважається наступна класифікація видів тлумачення цивільно-правових норм за суб'єктами (рис. 1).



Рис. 1. Класифікація тлумачення цивільно-правових норм за суб'єктами

Таким чином, тлумачення є важливим політико-юридичним інструментом виявлення чіткого змісту права. Юридичне тлумачення є обов'язковим у процесі дії юридичних норм. Пояснюється необхідність тлумачення тим, що нормативно-правові акти містять загальні, в деяких випадках абстрактні нормативні положення, викладені не тільки в знаковій системі, мовно-структурному вигляді, а й «юридичною мовою». Все це вимагає напруженої розумової діяльності, з суб'єктивним і об'єктивним використанням юридичних та інших спеціальних знань. У якості суб'єктів тлумачення норм права виступає фізична особа, яка здійснює інтелектуальну діяльність, пов'язану із встановленням смислового змісту тексту нормативного документа і його роз'ясненням іншим особам, а об'єктом тлумачення норм права слід вважати текст нормативного документа, пропозиції та слова, які вивчає (досліджує, пізнає) суб'єкт.

¹ Сабо І. Соціалістическе право / І. Сабо. – М. : Прогресс, 1964. – С. 261.

² Подготовка и издание систематических сборников действующего законодательства / под ред. А. Н. Мишутина. – М.: Юридическая литература, 1969. – С. 20–21.

³ Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций: моногр. / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Х. : Право, 2011. – С. 42.

⁴ Цивільний кодекс України. – Ст. 90.

⁵ Про затвердження Вимог до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки : наказ Міністерства юстиції України від 5 березня 2012 р. № 368/5.

⁶ Цивільний кодекс України. – Ст. 4. – П. 3, 4.

⁷ Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 12.

⁸ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9.

⁹ Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1 (64). – С. 37.

¹⁰ Постанова Вищого господарського суду України від 11 липня 2006 р. № 32/43пн. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitr.gov.ua>

¹¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України // Справа № 1-2/2010 від 12 січня 2010 р. № 1-рп/2010.

¹² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Божка Валерія Віталійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 23 грудня 2014 року N7-рп/2014 р. // Справа № 1-6/2014.

¹³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКЮ» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 р. № 17-рп/2012.

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Заїченка Володимира Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України про апеляційне оскарження ухвал суду) від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010 // Справа № 1-7/2010; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Рейніша Леоніда Валерійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 10 частини першої статті 293 Цивільного

процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України від 22 квітня 2014 року № 4-рп/2014 // Справа № 1-5/2014 та ін.

¹⁵ Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон / Н. Д. Дурманов. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 288; Рез П. С. Толкование гражданско-правовых нормативных актов : автореф. ... канд. юрид наук / Р. С. Рез. – Л., 1958. – С. 12.

¹⁶ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Кн. 2 / ред. та авт. А. С. Довгерт [та ін.]. – К.: Істина, 2004. – 928 с.; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: / ред. О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2013.

¹⁷ Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. – Х., 2010. – 800 с.; Телітко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В. Е. Телітко, Ю. Д. Притика (ред.). – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 696 с.

¹⁸ Шадура Д. Юрисдикційність вимог про тлумачення змісту правочину за статтею 213 Цивільного кодексу України / Д. Шадура // Юридичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 25–30.

¹⁹ Печений О. Стаття 6 Цивільного кодексу України: спроба доктринального тлумачення / О. Печений // Вісник академії правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 120–135.

Резюме

Антошкіна В. К. Суб'єктний склад цивільно-правового тлумачення.

У даній статті розглянуто структуру процесу тлумачення норм цивільного права. Визначено суб'єктний склад цивільно-правового тлумачення. Проаналізовано види тлумачення цивільно-правових норм за суб'єктами. Окреслено особливості тлумачення цивільно-правових норм залежно від суб'єктів тлумачення. Особливу увагу приділено доктринальному тлумаченню.

Ключові слова: суб'єкт тлумачення, склад тлумачення, тлумачення цивільних норм, предмет тлумачення, види тлумачення.

Резюме

Антошкіна В. К. Субъектный состав гражданско-правового толкования.

В данной статье рассмотрена структура процесса толкования норм гражданского права. Определен субъектный состав гражданско-правового толкования. Проанализированы виды толкования гражданско-правовых норм по субъектам. Очерченные особенности толкования гражданско-правовых норм в зависимости от субъектов толкования. Особое внимание уделено доктринальному толкованию.

Ключевые слова: субъект толкования, состав толкования, толкование гражданских норм, предмет толкования, виды толкования.

Summary

Antoshkina V. The subjects of the process of interpretation of civil law.

In this article, the structure of the process of interpreting the norms of civil law is examined. The subject of the process of civil law interpretation is determined. The types of interpretation of civil law norms by subjects are analyzed. Specific features of interpretation of civil law are specified depending on the subjects of interpretation. Particular attention is paid to doctrinal interpretation.

Key words: subject of interpretation, composition of interpretation, interpretation of civil norms, object of interpretation, types of interpretation.

УДК 347.23

А. Ю. БАБАСКІН

Анатолій Юрійович Бабаскін, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ БАНКІВСЬКОГО КОМІСІЙНОГО КРЕДИТУ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В Україні учасники (засновники, акціонери, пайовики) банків традиційно інвестують кошти не тільки з метою можливого отримання доходів від банківської діяльності у вигляді дивідендів, а й для набуття можливості отримання від останніх фінансових послуг для себе особисто та інших осіб, пов'язаних з банком через особу такого інвестора. Наприклад, особа, пов'язана з банком через особу учасника банку, розміщує в банку кошти (вклад, або залишок коштів на поточному рахунку), а банк за рахунок таких залучених коштів надає іншій особі, пов'язаній з банком через особу учасника банку, кредит за низькою процентною ставкою, що відбувається з дотриманням вимог норм ч. 3 ст. 346 Господарського кодексу України. Зрозуміло, що зазначені депозитно-кредитні операції банку юридично не пов'язані між собою, а сама можливість здійснен-